

УДК 339.97: 338.22

РИНКОВО-КОН'ЮНКТУРНІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОЛІ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Резнікова Н. В.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відякіна М. М.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Сучасний етап глобальної взаємодії закріплює визначену ієрархію країн щодо їхнього стану в системі функціональних зв'язків техносфери із зовнішнім світом, при цьому трансформується місце держави в комплексі міжнародних відносин глобального типу, розмивається традиційний для неї суверенітет. У дослідженні проявів глобалізації теоретично доцільно припустити антиномію між глобальним і національним. Останнім часом дискусія про майбутнє держави загального добробуту зосереджена на наслідках глобалізації, проявляючись у двох протилежних підходах: «песимістичному», який інтерпретує глобалізацію як серйозну загрозу для існування кейнсіанської держави загального добробуту; та «оптимістичний», що пророкує не лише сумісність глобалізації з державою загального добробуту, а й стимулювання її посиленню.*

Критичний аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел щодо ролі держави та ринку в реалізації національних економічних інтересів дозволив авторам дослідження виокремити ключові принципи, на яких має базуватися сучасна модель інституціоналізації глобального економічного розвитку, серед яких зокрема: гнучкість інституційної структури; професійна автономність суб'єктів прийняття рішень, перешкодження будь-якому тиску різних груп впливу, зокрема неформальних; економіко-екологічний симбіоз для забезпечення стійкого економічного розвитку і запобігання силовому перерозподілу благ; транспарентність глобальної системи, збереження і стимулювання культурної диференціації як базису стійкого довгострокового розвитку глобального суспільства і водночас механізму запобігання масового ідеологічного зубожіння націй; застосування уніфікованої системи норм, правил і регулюючих стандартів до однорідних учасників глобальної інституційної системи.

Ключові слова: *глобалізація, взаємозалежність, національні економічні інтереси, конкуренція, економічна безпека, держава загального добробуту, ефективна держава, соціально відповідальна держава.*

Постановка проблеми. Становлення нових форм економічної залежності, притаманної сучасному етапу розвитку світового господарства, зумовлене діалектикою національного й глобального. Ринок, генеруючи асиметрії економічного зростання, суттєво модифікує підходи країн до імплементації відповідних соціально-економічних перетворень, які, в свою чергу, повинні відповідати національним економічним інтересам й глобальним тенденціям структурних зрушень. Специфіка реалізації національних економічних інтересів, водночас, відображає роль країн та трансформує місце держави в

комплексі міжнародних відносин. З огляду на це актуалізується потреба теоретичного осмислення трансформаційних тенденцій ролі держави і дії ринково-кон'юнктурних чинників в умовах забезпечення національних економічних інтересів і національної економічної безпеки.

Мета статті полягає у теоретичному осмисленні ролі ринку та держави в контексті реалізації національних економічних інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливу роль у теоретичному та емпіричному дослідженні проблематики форм і детермінант трансформації ролі держави як ключового актора у процесі реалізації національних економічних відіграють праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Амсден А., Бреннер Р., Валерстайн І., Гражевської Н., Дос. Сантос Т., Єщенко П., Кравчук Н., Лук'яненко Д., Нітсан Дж., Сміт Т., Трофимової В., Файербак Г., Хіршман А.-О. Втім, недостатній рівень концептуалізації питань, пов'язаних з дією ринково-кон'юнктурних обмежувачів функцій держави, що представляють виклик національній економічній безпеці, обумовлює актуальність і мету даного дослідження.

Основні результати дослідження. Досліджуючи різні прояви глобалізації, теоретично доцільно припустити антиномію між глобальним і національним. Саме на цій основі неолібералізм розглядається багатьма його критиками як «глобалізаційний проект», спрямований саме на обхід бастионів колективізму в державі загального добробуту. І це не випадково, адже останнім часом дискусія про майбутнє держави загального добробуту була зосереджена на наслідках глобалізації. З'явилися два протилежні погляди: «песимістичний», який інтерпретує глобалізацію як серйозну загрозу для існування кейнсіанської держави загального добробуту; та «оптимістичний», який пророкує, що глобалізація буде не лише сумісною з державою загального добробуту, а й навіть сприятиме її посиленню.

Песимістичний підхід, який набув поширення в публіцистичній літературі, зводиться до того, що великі держави загального добробуту є несумісними з жорсткою конкуренцією в світовій економіці. Оптимісти, з іншого боку, підкреслюють потенціал для уряду формувати соціальне забезпечення таким чином, щоб воно було сумісним з економічною ефективністю. Більше того, вони стверджують про зростання ризиків соціальної незахищеності, що проявлятиметься у високих показниках безробіття і опосередковано – у тиску на бюджет.

Для доказу попередньої тези можна пригадати провал у пошуку консенсусу щодо розширення ідеї держави загального добробуту в 1960-х і 1970-х роках і розгортання в 1980-х і 1990-х роках запеклих політичних баталій за реформи держави загального добробуту – битви, які, принаймні, риторично, на думку М. Родеса, пов'язані з визнанням примату міжнародної конкурентоспроможності. Насправді зростання державних витрат щільно збігається зі зростанням торгівлі. Стверджувалося, що цей провокуючий зв'язок, який має місце і для лібералізації міжнародного ринку капіталу, відображає причинно-наслідковий зв'язок. Прикметно, що Д. Камерон [6] і П. Катзенштайн [8] ще у 70-х та 80-х рр. минулого століття істотно підтримували систему аргументації, яка пізніше стала основним принципом у сучасній літературі про державу загального добробуту. Така аргументація виходить з того, що інтеграція у світову економіку обіцяє великий потенціал для підвищення добробуту особливо в малих країнах, але така інтеграція загрожує економіці злетами та падіннями світових ринків, підриваючи здатність урядів протистояти циклам ділової активності. Шлях, яким уряди вирішать цю дилему, полягає у прийнятті суттєвих ризиків, пов'язаних з торгівлею та одночасному впровадженні всеосяжних соціальних програм для компенсації серйозних ризиків на ринку праці.

Натомість Т. Іверсен є менш категоричним і фахово доводить, що відсутні не лише переконливі теоретичні підстави сподіватися на зв'язок відкритості торгівлі та витрат на соціальне забезпечення, але й, як він наполягає, такий зв'язок зникає, щойно береться до уваги змінна, що вимірює показники деіндустріалізації. Під деіндустріалізацією він має на увазі тривале та одночасне скорочення зайнятості в сільському господарстві та промисловості, яке розпочалося на початку 1960-х років у більшості країн світу. Ця змінна виявляється потужним передвісником розширення держави загального добробуту з фундаментальних причин, адже зміни на ринку праці, які пов'язані з деіндустріалізацією, є величезними та порівнюються за масштабами з рухом робочої сили із сільської місцевості в місто в період промислової революції. Так, наприклад, як зазначає Т. Іверсен, у 1960-му році близько 59% робочої сили в країнах ОЕСР були зайнятими у первинних секторах економіки, але вже через 35 років цей показник скоротився до 30%, що висвітлювало значне секторальне зрушення як наслідок великих технологічних змін, які збіглися з прогресивним насиченням ринку, інакше кажучи, зі структурно-технологічними умовами, які також змінили сільське господарство [7].

Тому межі та ступінь державної участі в економічному житті (масштаб державної власності, частка держбюджету або його видатків у ВВП, фінансування державою соціальної сфери, проведення макроекономічної політики і регулювання макроекономічного середовища) є найважливішим критерієм типологізації національних, а, отже, й соціальних моделей в їхній структурі. Ще П. Сорокін виокремлював три основні форми соціальної стратифікації: економічну, політичну і професійну. В глобальній стратифікації можна виокремити і додаткові ознаки, класифікуючи країни за приналежністю до певної цивілізації, за чисельністю населення, економічним розвитком (ВВП на душу населення), рівнем освіченості, місцем у міжнародному поділі праці (що рівнозначно професійній стратифікації) і належністю до певних державно-політичних союзів і воєнних блоків (політична стратифікація).

Українська вчена В. Трофимова [4], зазначаючи на певній динамічності економічних функцій держави та модифікації їхньої змістовної наповненості, наполягає на тому, що під впливом чинників транснаціоналізації, що підсилюються в регіональному розрізі, вони опинятимуться під впливом насамперед внутрішніх викликів (рис.1).

Очевидно, що капіталізм соціального ринку носить обов'язково національний характер, коріниться у національних, соціальних підприємствах на базі капіталовкладень, тоді як англосаксонський капіталізм, втілюючи неоліберальну ідеологію, носить глобальний характер і коріниться у багатогранній транснаціональній системі, яка розвивається. Конкуренція між цими двома альтернативними системами і пов'язаним з ними баченням того, що є і як має бути, у цій точці зору замінили конкуренцію холодної війни між капіталізмом і комунізмом у формуванні спектра можливих варіантів майбутнього для всього світу.

Багато авторів ставлять під сумнів те, в який спосіб поняття національне і глобальне пов'язані у популярному дискурсі глобалізації. Сам термін означає процес еволюції від попереднього до останнього, а, отже, здається цілком природно уявити форми соціальної організації, які з'являються спочатку як локалізовані явища у межах певної території, а потім поступово поширюються через широкі зв'язки у культурному і політичному житті, так само як в економіці і технологіях.

Втім, якщо, по суті, немає принципової антиномії між національним і глобальним (якщо мова йде про можливі конфігурації або уникнення напруженості, яка виникає від територіального неспівпадіння), тоді можна посперечатися, що, оскільки неолібералізм більше відповідає новому етапу глобалізації, опозиція неолібералізму повинна набувати форми, яка підтримує відновлення прогресивного національного капіталізму.

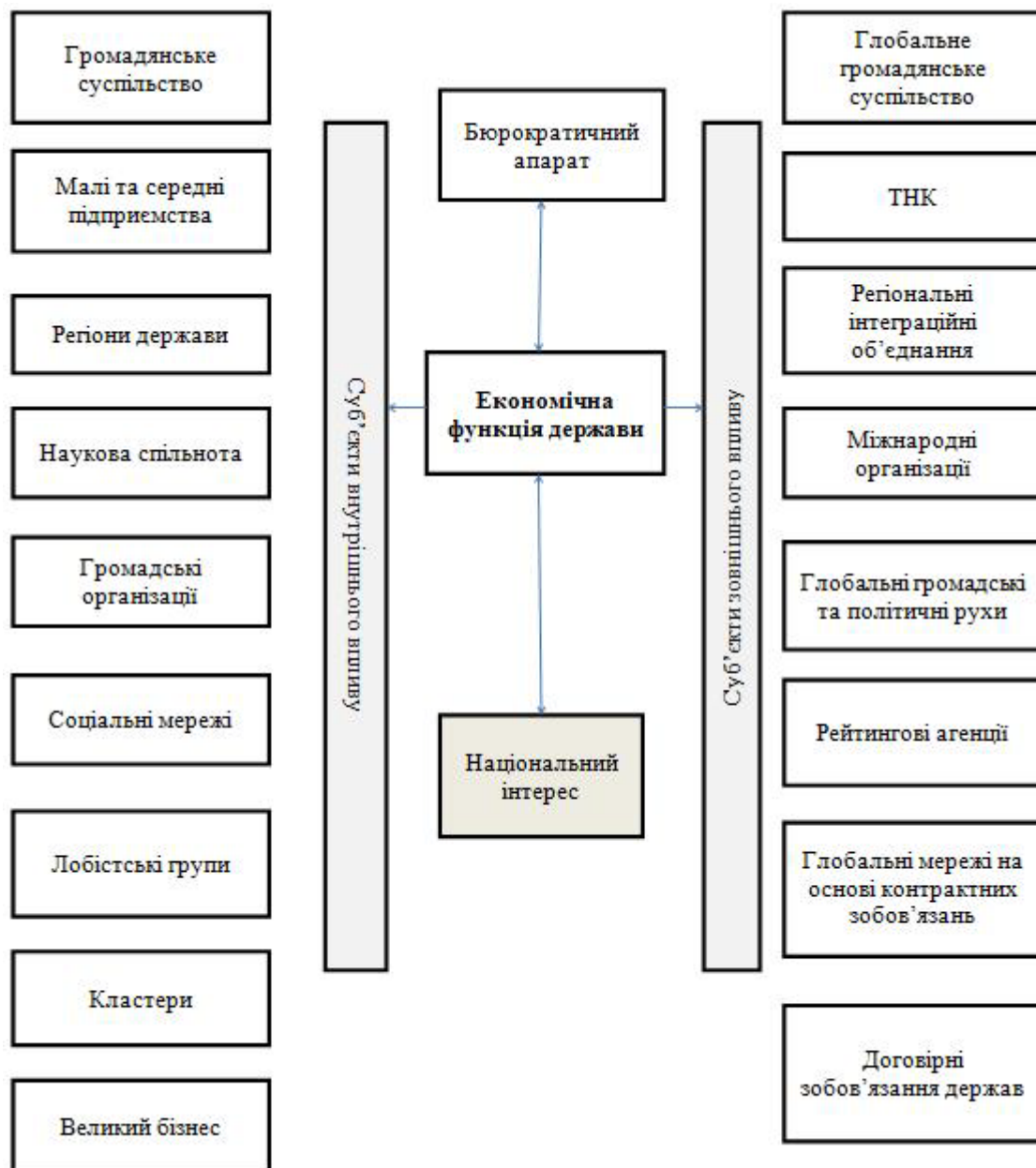

Рис. 1. Зовнішні та внутрішні суб'єкти впливу на економічні функції держави.

Джерело: [4, с. 101].

Головним аргументом оновлених дискусій було те, що держава у капіталізмі, переду-сім і насамперед, є формою капіталу: тобто, саме її існування як соціальної форми, ін-ституційно відділеної від суспільства, коріниться у соціальному відношенні капіталу. Як пише Н. Пуланцас [9], що стосується відносин між державою й економікою, ця структура капіталістичних виробничих відносин надалі генерує відносне відокремлення держави й економічної сфери. Це розмежування держави і простору відтворення капіталу, яке ха-рактерне для капіталізму, скоріше, є особливістю капіталізму, оскільки воно, на переко-нання Н. Пуланцаса, відображає нові простори для держави й економіки, перетворюючи кожен їхній елемент.

Проблема полягає, однак, у розумінні того, як форма цих нових просторів і їхні вза-мозв'язки перетворюються упродовж історичного розвитку капіталізму. Зокрема, поняття «відносної автономії» держави – ідея, яку асоціюють з працею Н. Пуланцаса, – на прак-

тиці не можливо відрізнити від «істотної автономії», яку він заперечує. Переглядаючи класичні позиції на початку ХХ століття, з одного боку, позиція догматичного марксизму прийняла економічно-технологічний редукаціонізм, в якому продуктивні сили стали причиною змін у виробничих відносинах. З іншого боку, ревізіоністи соціал-демократичного марксизму взяли як реальність появу державної автономії і були переконані, що політичним формам буржуазного суспільства могли б надати радикального класового змісту через виборчий успіх робітничих партій. Історичний провал цих двох політичних ідеологій у ХХ столітті слід віднести, принаймні, частково, до їхньої нездатності остаточно відділитися від буржуазної концепції економіки і політики як окремих сфер.

З практичної точки зору, реальною складністю критики капіталізму є те, що переважна ліберальна політична гегемонія, яка формує форму і функції держави, тягне за собою узгодженість ідей, інтересів та інститутів, які формують самовідносну цілісність. Саме тому спроби 1970-х років підштовхнути державу від вбудованого лібералізму до вбудованої соціальної демократії потребували ризикованої та амбіційної стратегії «за і проти держави» одночасно. Розуміння тонких способів, за допомогою яких державне суспільство прагнуло запобігти проблемам дедалі більш вимогливого робітничого класу, мало розпочатися з повернення до витоків – критики політичної економії.

Сучасні критики неоліберального капіталізму, вірні своїм кейнсіанським переконанням, насправді розглядають державу політично нейтральною, якщо існує потенційний предмет для того, щоб захопити особливі інтереси, як-от високе фінансування або радикальні профспілки; вони розглядають ринок як інструмент розміщення ресурсів, а не експлуатації. Для цієї традиції досвід політики регулювання доходів у 1960-х і 1970-х роках служив ілюстрацією небезпеки проведення глибокого державного втручання, щоб схилити чашу терезів «змішаної економіки» на користь фундаментальної відправної точки, в якій вартість робочої сили і галузева структура накопичення капіталу вже не буде результатом конкуренції на ринку, а результатом державних рішень.

Найяскравішою ілюстрацією реальних обмежень, встановлених капіталом, щодо ролі держави у передових промислово розвинених країнах можна виявити у ключових подіях 1970-х років: на глобальному рівні – розпад золотого стандарту долара; у Великобританії – блокування у 1974 р. маніфесту відданості робітничого класу масштабному виробничому плануванню; повстання буржуазії у Швеції проти плану Майднера, відповідно до якого працівники будуть розмішувати свої пенсійні внески для купівлі компаній, які наймали їх, через об'єднані інвестиційні фонди. Тому маємо усвідомити глибинні трансформації у самій природі залежності, коли можливості її конфігурацій – в звичних термінах центру, напівпериферії, периферії, – доповнились комбінаціями держави та капіталу, де, більше того, саме капітал визначав вектор державного розвитку.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури дозволив українській вченій Н. Гражевській констатувати про існування двох крайніх поглядів на трактування майбутнього націй-держав в умовах глобалізації економіки [2, с. 278]:

- дослідники, які вважають державу «провідним глобалізатором», акцентують увагу на тому, що постіндустріальний прорив та досягнення успіхів у глобальній конкуренції неможливі без активної ролі національних урядів;
- прибічники протилежного підходу пишуть про «кінець ери держави» та повне її відмирання.

На думку останніх, «національні держави руйнуються або зникають» під впливом сил, що «мають транснаціональну природу», а державне регулювання перетворюється на «віртуальну реальність». Н. Гражевська, роблячи такі узагальнення, бере до уваги, що глобалізація не лише уніфікує та гомогенізує світовий економічний простір на основі но-

вітніх чинників економічного зростання, а й збагачує, урізноманітнює моделі та типи економічного розвитку внаслідок трансформації національно-державного структурування економіки. Отже, вона наполягає: процес глобалізації не «скасовує» державу, а ускладнює, диференціює, наповнює новим змістом її функції, «вбудовуючи» національну економіку в набагато складніші структури загальнопланетарного рівня [2, с.280-281].

Справді, на дев'яності роки ХХ століття припало пропагування тези щодо визнання держави іррелевантною та нездатною забезпечити свою базову функцію, що асоціюється із безпекою. Скорочення індивідуальних властивостей держави позиціонувалось як чи не аргумент на користь її відмирання, що поширювалося на подальше закріплення винятково економічного й комерційного трактування зовнішньоекономічних зв'язків. Втім, ми погоджуємося з позицією Т. Бордачева, Д. Сулова й М.Братерського в частині того, що таке «моноекономічне» твердження не враховує безліч прикладів, які демонструють нелінійність та, часом, обмеженість впливу економічних факторів на зовнішньополітичні рішення держав.

Посилаючись на Дж. Стігліца, К. Оффе, Р. Нуреева, В. Колесова і І. Гладій, Н. Гражевська пропонує розглядати в якості пріоритетних такі функції держави в умовах глобалізації [2, с. 286-287]:

- визначення та реалізація стратегічних національних інтересів, формування національної моделі соціально-економічного розвитку, здатної забезпечити органічне включення економіки країни у транснаціональні відтворювальні цикли;
- сприяння інституційним змінам, спрямованим на утвердження загальноцивілізаційних засад соціально-орієнтованого ринкового устрою, виходячи з того, що за сучасних постсоціалістичних перетворень ринок «не спирається на стихійну» емерджентну еволюцію, що, в основному, була панівним зразком в історії західних капіталів-першопрохідців», а створюється «згідно з проектом, який розробляється політичними елітами» і «залежить у щонайменших деталях від рішень, які вимагають обґрунтування»;
- зміцнення національної конкурентоспроможності, стимулювання інноваційного розвитку, «вирощування підприємств-національних лідерів, конкурентоспроможних на світовому ринку», відстоювання інтересів конкурентоспроможності країни шляхом лобіювання інтересів «своїх» виробників на міжнародних тендерах, участі у міжнародних дебатах щодо принципів і правил світогосподарських відносин, впливу на поточну діяльність міжнародних економічних організацій тощо;
- створення умов для залучення іноземних інвестицій на основі привабливого інвестиційного клімату, стабільного законодавства, чітко визначених прав власності, виваженої податкової та стійкої фінансової систем, місткого споживчого ринку, стабільних зростаючих доходів населення, кваліфікованих кадрів;
- захист національної безпеки, попередження фінансових спекуляцій, контроль за ключовими ресурсами та галузями економіки з метою протидії негативним проявам глобалізації, захисту від бідності та знедолення, міжнародної злочинності та тероризму.

Визнаючи прагнення автора не лише систематизувати існуючі дослідження ролі держави в умовах загострення глобалізаційних викликів, що постають перед нею, але й узагальнити підходи як західних вчених, так і представників економічної науки пострадянського простору, слід визнати дещо ідеалістичний погляд на стан речей. Зокрема, звертаємо увагу на те, що саме по собі продукування стратегічних національних інтересів не може бути позбавлене тиску з боку транснаціональних відтворювальних циклів, а, отже, стає реакцією на існуючі умови світового господарства, що складаються, виходячи, в першу чергу, з інтересів ринку. Більше того, вплив на поточну діяльність міжнародних економічних організацій, як це продемонстрував останній перегляд квот в МВФ,

унеможлиблюється навіть в умовах стрімкого зростання ролі країн, що розвиваються на сучасному етапі розвитку МЄВ.

Щодо ролі держави у захисті національної безпеки, то її місія, запропонована Н. Гражевською у термінах попередження фінансових спекуляцій, контролю за ключовими ресурсами та галузями економіки з метою протидії негативним проявам глобалізації, захисту від бідності та знедолення, міжнародної злочинності та тероризму, є надто амбітною і такою, що приречена на провал. Контроль за ключовими ресурсами та галузями економіки розчиняється у приватизаційних схемах, захист від бідності і знедолення – в прагненні капіталу максимізувати прибуток, а міжнародна економічна злочинність інспірується податковими гаванями.

Ідея попередження фінансових спекуляцій також здається нам нездатною до реалізації, адже ситуація на різних ринках свідчить про неспроможність наявних економічних інструментів, а також методів фінансової та грошової політики запобігати колапсу економічних бульбашок. Окремі аналітики пов'язують таку недієздатність з інтересами тих учасників ринку, які отримують прибуток від таких бульбашок. Саме з позицій таких міркувань пояснюється той факт, що банківське фінансування продовжується без достатнього контролю, сприяючи, тим самим, роздуванню спекуляцій.

Роль держави як агента забезпечення національних інтересів, на переконання В. Трофимової, полягає у визначенні оптимального балансу між глобальним впливом і потребами національного розвитку, що описується в авторській інтерпретації в термінах економічної самодостатності (рис.2).

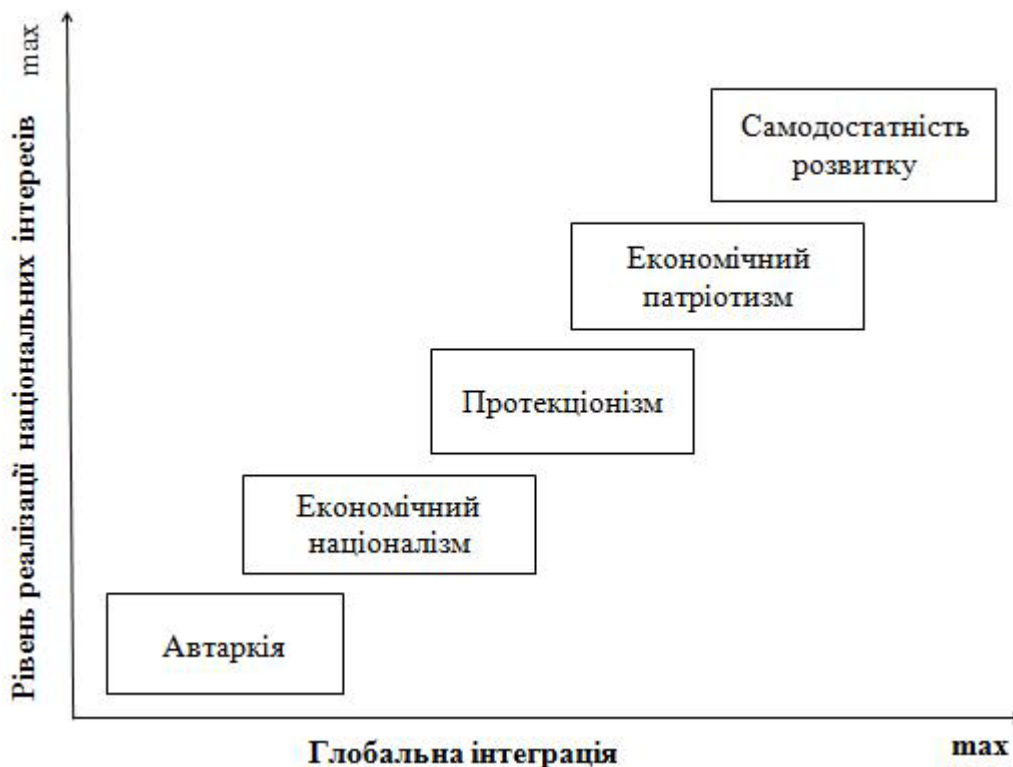

Рис. 2. Можливості щодо реалізації національного інтересу в умовах глобалізації.

Джерело: [4,с.71].

На думку В. Трофимової, самодостатність країни як економічна категорія виникає й формується лише з появою глобального мислення, адже позиціонування себе як спроможної країни відбувається у глобальному економічному середовищі, де об'єктивно іс-

нують глобальні закони, не визнання яких означає економічну ізоляцію та неминучий занепад економічного розвитку.

Економічну самодостатність автор визначає як спроможність країни забезпечити сталість обраної траєкторії розвитку на основі оптимального включення в процеси глобального кругообігу продуктивних сил та використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів та механізмів розвитку відповідно до поставленої мети [4, с. 69].

Водночас, вважаємо більш ґрунтовним і таким, що відображає діалектику економічних функцій держави і її регулюючої ролі, підхід української вченої Н. Кравчук (табл.1).

Таблиця 1.
Змістовні характеристики економічних концепцій держави

«Держава загального добробуту»	«Ефективна держава»	«Соціально відповідальна держава»
Значні масштаби перерозподілу ВВП через бюджетну систему	Виконання базових функцій держави (гарантування легітимності та захист прав власності, забезпечення національної безпеки, прав і свобод громадян)	Здійснення інвестицій у соціальний капітал
Велике значення зовнішньої торгівлі (25-50% ВВП)	Надання соціальних гарантій і допомог малозабезпеченим, усунення надмірної соціальної нерівності	Забезпечення економічної стабільності і фінансової стійкості через посилення державного контролю за рухом капіталу, формування ефективної системи протидії вивозу капіталу, зменшення його спекулятивного обороту
Соціальний характер видаткової частини бюджетів: фінансування інвестицій у людський капітал, соціальні компенсації з безробіття та низьких доходів	Створення умов для ефективного підприємництва і регулювання діяльності природних монополій	Вирішення проблеми нерівномірності перерозподілу доходів і нівелювання соціальної напруги в країнах
Формування бюджетних доходів переважно за рахунок прогресивного прибуткового оподаткування фізичних осіб	Поєднання переваг ринку і структур громадянського суспільства у задоволенні суспільних потреб	Сприяння підвищенню соціальної відповідальності бізнесу
Бюджетне субсидування окремих галузей промисловості та сільськогосподарського виробництва	Протидія небажаним зовнішнім соціально-економічним ефектам	Посилення інституційного потенціалу держави, під яким розуміється здатність державних органів діяти в національних інтересах з максимальною вигодою для членів суспільства, забезпечення реалізації інтересів не лише ТНК, але й національних підприємств, держави і її громадян
	Підтримка макро-економічної стабільності і згладжування економічного циклу	

Джерело: [3, с. 603].

Так, автор, немовби маневруючи між імпрефекціями ринку і в більш широкому контексті – глобалізації, закладає підвалини розуміння викликів, що стоять перед державою, трансформуючи її сутнісні характеристики.

Водночас, на переконання А. С. Панаріна, саме поняття «глобалізації» слід позбавити фаталістичного навантаження, інакше кажучи, його трактування як певних фатальних тенденцій, яким немає жодної альтернативи, що несуть в собі приреченість для слабо-розвинених країн [1].

Як зазначає дослідник, глобалізм має внутрішню альтернативу, що пояснюється його антиномічною природою. Перша антиномія полягає в тому, що світ глобалізується швидше як об'єкт, тобто, об'єктивно нарощуються глобальні проблеми, котрі в методологічному плані виступають як загальнопланетарні, розв'язання яких вимагає планетарних зусиль. У світі створюється єдиний простір взаємодії, структура якого дає змогу генерувати сигнали з однієї частини світу та передавати їх на іншу, що впливає на геостратегію та на поведінку різних міжнародних суб'єктів.

У зазначеному об'єктивному сенсі світ справді глобальний. Але якщо розглядати його з точки зору суб'єкта, а саме здатності та готовності народів реально відгукуватися спільними стратегіями на глобальні проблеми, реально кооперуватись, утворювати певні асоціації в цій загальноглобальній ситуації, з цієї точки зору світ лишається парціальним. Проблема полягає в тому, що внаслідок застарілих традицій та амбіцій держав, об'єктивна глобальність і незмінно існуюча суб'єктивна парціальність, невміння людства виступати як єдиний планетарний суб'єкт стають однією із найзагрозливіших дисгармоній сучасності [5]. А тому в довгостроковому прогнозі ми маємо справу з відсутністю альтернативи співіснуванню та нарощуванню здатності окремих держав кооперуватися перед загрозами глобальних проблем, надаючи світу рис планетарного суб'єкту.

Наступна антиномія акцентується на незмінній рисі сучасних міжнародних відносин і найбільш влучно виявляється в економічній сфері їхнього прояву. Йде мова про так званий міжкраїнний обмін швидше дестабілізуючими фактами та негативним досвідом, аніж стабілізуючими або позитивними. З такої точки зору, в світі має ініціюватись утворення та підтримка певних інформаційних фільтрів, що дають змогу проводити обмін досягненнями, а не поразками. Водночас така ідея суперечить основному закону ентропії, за яким хаотичні події, дисгармонія, дестабілізація поширюються світом активніше та швидше порівняно з наслідками економічних досягнень.

Прикметно, що попри розширення і поглиблення міжнародного поділу праці, незважаючи на дедалі більше втягування в процеси інтернаціоналізації національних виробництв у світовий ринок, на міжнародне використання результатів науково-технічного прогресу, все ж таки не відбувається повного розмивання національних господарств і зникнення національних ринків. На думку американського політолога П. Тейлора, і в майбутньому людство представлятиме «мозаїку національних економік, що залишається основою світу всупереч масивній глобалізації не меншою мірою, ніж за часів А. Сміта і Д. Рікардо».

У контексті проголошеного таким, що заслуговує на увагу, може видатися підхід Г. Ф. Тревертона і С. Г. Джонса [10], які в дослідженні «Вимірювання національної могутності» акцентують на зростанні ролі недержавних суб'єктів внаслідок ІТ – революції, що дивним чином збіглося з закінченням холодної війни, перерозподіливши владу від держави до недержавних суб'єктів, щонайменше, через такі важелі:

- Доступ до інформації, коли державна монополія на неї була підірвана.
- Швидкість реакції. Ринки реагують миттєво, тоді як уряди – набагато повільніше.

- Нові канали інформації, внаслідок чого вплив урядів на формування інформаційного простору країни став менш домінуючим.
- Механізм консультацій. Через зменшення витрат на зв'язок консультування на відстані стало набагато дешевшим, сприяючи глибокій координації розділених груп.
- Зміни кордонів у часі і просторі.

Підхід, запропонований Г. Ф. Тревертоном і С. Г. Джонсом, передбачає поділ недержавних акторів міжкраїнового взаємовпливу на шість типів (табл. 2).

Таблиця 2.
Види недержавних структур за підходом Г. Ф. Тревертона і С. Г. Джонса

Тип	Варіанти дії	Заходи	Обмеження
Приватні кооперації	Проведення операцій на ринку	Прибуток, частка на ринку	Держави все ще мають нормативний вплив
Недержавні організації та громадянське суспільство	Надання інформації та допомога	Появи ЗМІ, ресурси	Одиничність організацій; неможливість вести власну політику, тільки захист
Міжнародні організації	Акумулювання коштів, надання сигналів про інвестиційні можливості	Ресурси, паї	Незначний вплив на потужні країни
Регіональні економічні об'єднання	Економічне зростання за рахунок торгівлі	Паї, обсяги торгівлі	Держави, як і раніше, зберігають первинну економічну владу
Терористичні угруповання і злочинні картелі	Використовують терор, займаються незаконною діяльністю	Ресурси, паї, глобальні досягнення	Асиметрія влади порівняно з державами
Віртуальні мережі	Вплив на ідеї та думки користувачів	Відвідування веб-сайтів	Немає військ і важкого озброєння

Джерело: систематизовано та розроблено авторами за [10].

Перший тип включає корпорації, потужність яких може бути виміряна у фінансових ресурсах, людському капіталі, технології та інформації. Держави обмежують владу корпорацій шляхом здійснення нормативного контролю над ними.

Другий тип включає неурядові організації та громадянське суспільство, потужність якого може бути виміряна шляхом вивчення їх впливу на еліту, думку мас і громадянську позицію. Тим не менше, вони обмежені в частині того, що більшість з них не може реалізовувати власної політики, а лише відстоювати її ідеали.

Третій тип міжнародних організацій, як-от Світовий Банк, МВФ, СОТ і ООН. Спосіб здійснення влади для деяких з цих організацій, як Світовий банк і МВФ, включає виділення урядових і приватних фінансових потоків. Засоби влади дещо відрізняються для організацій, як СОТ і ООН, які намагаються досягти консенсусу між державними колективними діями, змінами в політиці та статусом-кво.

Четвертий тип охоплює регіональні економічні асоціації, як Асоціація Південно-Східної Азії (АСЕАН) і ЄС. Ці групи здійснюють владу, визначивши доступ до ринків і працюють з метою досягнення консенсусу для державних дій.

П'ятий тип недержавних суб'єктів включає в себе терористичні угруповання і злочинні картелі. Ці суб'єкти можуть володіти істотною асиметричністю влади залежно від їхньої готовності використовувати насильство, заохочують корупцію і впливають на політику.

Шостий тип охоплює віртуальні мережі, зачіпаючи феномен економічної інформаційної війни, яка, на думку М. Лібіцкі, Б. А. Джексона, Д. Р. Фрелінгера, Б. Е. Лачман, Ч. К. Іп і Н. Калра, виступає похідним від поєднання інформаційної та економічної воен. Вона може набувати одну з двох можливих форм – інформаційної блокади та інформаційного імперіалізму. Концепція інформаційної блокади будується на припущенні, що в майбутньому держави залежатимуть від інформаційних потоків в тій мірі, що нині від матеріального забезпечення та обміну. Інформаційна блокада, в цілому, подібна до блокади економічної, але різниця полягає в тому, що вона ведеться у віртуальному вимірі шляхом блокування інформаційних потоків банків, фірм, підприємств країни-противника. Інформаційний імперіалізм засновується на суті економічного імперіалізму, з якого виходить, що торгівля – це війна. Держави ведуть боротьбу за встановлення домінування своїх економічних систем на світовій арені, і в цих же цілях держави просуватимуть свої інформаційні системи, прагнучи отримати переваги від доступу до інформації. Водночас існують також і гібридні організації, наприклад, Міжнародна організація із Стандартизації, яка розробляє стандарти для компаній та урядів, об'єднує держави, неурядові організації і приватні компанії. Спираючись на окреслений підхід авторів, можемо припустити неможливість обопільного врахування економічних інтересів усіх сторін взаємодії, що зводить нанівець прагнення віднайти їхній баланс.

Отже, наднаціональні структури співіснують разом з національним суверенітетом й істотно підривають суверенітет держав: національний суверенітет і автономія тепер включені в більш широкі межі управління та права, в якому держави стають єдиним місцем для здійснення політичної влади». Виходячи з подібної логіки міркувань, можна зробити висновок, що в постмодерністській світовій економіці суверенітет перестає бути виключно властивістю держави, а самому наднаціональному управлінню буде поставлено в обов'язок врівноважити конфлікт між державою та ринком.

Висновки. Ключовими принципами, на яких має базуватися сучасна модель інституціоналізації глобального економічного розвитку, є такі: гнучкість інституційної структури, тобто формування оперативної економічної системи, здатної своєчасно делегувати необхідні повноваження на рівень найбільш ефективного рішення проблеми, адекватно реагувати на глобальні загрози і залучати експертів; професійна автономність суб'єктів прийняття рішень, перешкоджання будь-якому тиску різних груп впливу, зокрема неформальних; мережевий характер організаційної структури як найбільш сприятливий для підтримки комплексності і системності прийняття рішень на різних рівнях; збереження і стимулювання культурної диференціації як базису стійкого довгострокового розвитку глобального суспільства і водночас механізму запобігання масового ідеологічного зубожіння націй; економіко-екологічний симбіоз для забезпечення стійкого економічного розвитку і запобігання силовому перерозподілу благ; транспарентність глобальної системи, підзвітність її елементів адекватна професійна і неупереджена реакція на суспільні перетворення; полівекторність моніторингу і контролю при виконання рішень, організація доступу у повноважених структур до правдивої інформації; забезпечення справедливої, своєчасної і всебічної обізнаності ключових учасників глобальної інституційної проблеми; чіткий розподіл формальних і неформальних повноважень між різними суб'єктами глобальної системи прийняття рішень з метою уникнення дублювання форм і функцій інститутів; рівний

доступ до суспільних благ і справедливий їх перерозподіл; організація багатобічної, багаторівневої, чіткої і формалізованої системи примусу і покарання на основі економічних санкцій; застосування уніфікованої системи норм, правилі регулюючих стандартів до однорідних учасників глобальної інституційної системи.

Таким чином, сучасний етап глобальної взаємодії закріплює визначену ієрархію країн щодо їхнього стану в системі функціональних зв'язків техносфери із зовнішнім світом, при цьому змінюється місце держави в комплексі міжнародних відносин глобального типу, розвивається традиційний для неї суверенітет.

Список використаної літератури

1. Глобализация: человеческое измерение. – М. : Московский государственный институт международных отношений (Университет); Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. – 112 с.
2. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
3. Кравчук Н. Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Н. Я. Кравчук. – К. : Знання, 2012. – 782 с.
4. Трофимова В. В. Економічна самодостатність країн в епоху глобальної інтеграції: Монографія / В. В. Трофимова. – Сімферополь : ВіТроПринт, 2010. – 450 с.
5. Чешков М. А. Смысл противостояния: не альтернативность, но вариабельность / М. А. Чешков // МЭиМО. – 2002. – № 6. – С. 24-30.
6. Cameron D. The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis / D. Cameron // American Political Science Review. – 1978. – Vol. 72. – P. 1243-1261.
7. Iversen T. The Dynamics of Welfare State Expansion: Trade Openness, Deindustrialization and Partisan Politics [Electronic resource] / T. Iversen // The New Politics of the Welfare State / P. Pierson (ed.). – Oxford: Oxford University Press, 2001. – Mode of access: <http://scholar.harvard.edu/files/iversen/files/introdyn.pdf>.
8. Katzenstein P. Small States in World Markets / P. Katzenstein. – Ithaca: Cornell University Press, 1985. – 288 p.
9. Poulantzas N. The capitalist state: a reply to Miliband and Laclau / N. Poulantzas // NewLeftReview. – 1976. – Vol. 95. – P. 63-83.
10. Treverton G. F. Measuring National Power / G. F. Treverton, G.J. Seth. – Santa Monica CA: Rand Corporation, 2005. – 48 p.

MARKET FACTORS DETERMINING THE TRANSFORMING STATE'S ROLE IN REALIZING NATIONAL ECONOMIC INTERESTS

Reznikova N. V.

PhD, Associate Professor, Department of World Economy and International Economic Relations, Institute of International Relations, Kyiv National Taras Shevchenko University.

Vidiakina M. M.

PhD, Associate Professor, Department of World Economy and International Economic Relations, Institute of International Relations, Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The present stage of global interaction establishes the hierarchy of states in accordance with their position in the global functional connections of the techno sphere, followed by transformation of the states' place within a complex of international relations and eroding traditional sovereignty. The study of globalization developments theoretically assumes the antinomy between the global and the national. Recent debate on the future of the welfare state focused*

on the effects of globalization is reflected in two opposite approaches, the «pessimistic» which interprets globalization as a serious threat to the existence of the Keynesian welfare state; and «optimistic», predicting the compatibility of globalization with the welfare state along with general promotion of its strengthening.

Critical analysis of the domestic and foreign sources on the role of state and market in the implementation of national economic interests allowed the authors highlight the key principles of the institutionalization model of global economic development, including in particular: the institutional framework flexibility; professional autonomy of decision-making entities, preventing any pressure from various interest groups, in particular non-formal; economic and ecological symbiosis for sustainable economic development and preventing redistribution of power; transparency of the global system, preservation and promotion of cultural differentiation as a basis for sustainable long-term development of the global society and a mechanism for preventing mass ideological impoverishment of nations; application of a unified system of rules, regulations and regulatory standards for homogeneous participants in the global institutional system.

Key words: globalization, interdependence, national economic interests, competition, economic security, the welfare state, effective state, the state of social responsibility.

Referances

1. Globalizatsiya: chelovecheskoye izmereniye. – M. : Moskovskiy gosudarstvennyy institute mezhdunarodnykh otnosheniy (Universitet); Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN), 2003. – 112 s.
2. Hrazhevskaya N. I. Ekonomichni systemy epokhy hlobal'nykh zmin / N. I. Hrazhevskaya. – K. : Znannya, 2008. – 431 s.
3. Kravchuk N. Y. Dyverhentsiya hlobalnoho rozvytku: suchasna paradyhma formuvannya heofinansovoho prostoru / N. Y. Kravchuk. – K. : Znannya, 2012. – 782 s.
4. Trofymova V. V. Ekonomichna samodostatnist krainy v pokhu hlobalnoyi intehratsiyi: Monohrafiya / V. V. Trofymova. – Simferopol : ViTroPrynt, 2010. – 450 s.
5. Cheshkov M. A. Smysl protivostoyaniya: ne al'ternativnost', no variabel'nost' / M. A. Cheshkov // MEiMO. – 2002. – № 6. – S. 24-30.
6. Cameron D. The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis / D. Cameron // American Political Science Review. – 1978. – Vol. 72. – P. 1243-1261.
7. Iversen T. The Dynamics of Welfare State Expansion: Trade Openness, Deindustrialization and Partisan Politics [Electronic resource] / T. Iversen // The New Politics of the Welfare State / P. Pierson (ed.). – Oxford: Oxford University Press, 2001. – Mode of access: <http://scholar.harvard.edu/files/iversen/files/introdyn.pdf>.
8. Katzenstein P. Small States in World Markets / P. Katzenstein. – Ithaca: Cornell University Press, 1985. – 288 p.
9. Poulantzas N. The capitalist state: a reply to Miliband and Laclau / N. Poulantzas // NewLeftReview. – 1976. – Vol. 95. – P. 63-83.
10. Treverton G. F. Measuring National Power / G. F. Treverton, G. J. Seth. – Santa Monica CA: Rand Corporation, 2005. – 48 p.

РЫНОЧНО-КОНЪЮНКТУРНЫЕ ФАКТОРЫ ТРАНСФОРМАЦИИ РОЛИ ГОСУДАРСТВА В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ

Резникова Н. В.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Видякина М. Н.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. Современный этап глобального взаимодействия закрепляет определенную иерархию стран по их состоянию в системе функциональных связей техносферы с внешним миром, при этом трансформируется место государства в комплексе международных отношений глобального типа, размывается традиционный суверенитет. В исследовании проявлений глобализации теоретически целесообразно предположить антиномию между глобальным и национальным. В последнее время дискуссия о будущем государства всеобщего благосостояния сосредоточена на последствиях глобализации, проявляясь в двух противоположных подходах: «пессимистическом», интерпретирующем глобализацию как серьезную угрозу для существования кейнсианского государства всеобщего благосостояния; и «оптимистическом», предсказывающем не только совместимость глобализации с государством всеобщего благосостояния, но и стимулирование его усиление.

Критический анализ отечественных и зарубежных источников о роли государства и рынка в реализации национальных экономических интересов позволил авторам исследования выделить ключевые принципы, на которых должна базироваться современная модель институционализации глобального экономического развития, среди которых в частности: гибкость институциональной структуры; профессиональная автономность субъектов принятия решений, препятствования любому давлению различных групп влияния, в частности неформальных; экономико-экологический симбиоз для обеспечения устойчивого экономического развития и предотвращения силового перераспределения благ; транспарентность глобальной системы, сохранение и стимулирование культурной дифференциации как базиса устойчивого долгосрочного развития глобального общества и одновременно механизма предотвращения массового идеологического обнищания наций; применение унифицированной системы норм, правил и регулирующих стандартов в отношении однородных участников глобальной институциональной системы.

Ключевые слова: глобализация, взаимозависимость, национальные экономические интересы, конкуренция, экономическая безопасность, государство всеобщего благосостояния, эффективное государство, социально ответственное государство.